

TVOŘENÍ ZKRATKOVÝCH POJMENOVÁNÍ Z VÍCESLOVNÝCH NOMINACÍ V SOUČASNÉ RUŠTINĚ

Drahlava Křandová¹

¹ Česká zemědělská univerzita, Provozně ekonomická fakulta, Kamýcká 650, 165 21 Praha 6-Suchbál
Email: ksandova@pef.czu.cz

Abstract: Contemporary Russian is characterized by a tendency to economize linguistic means. Therefore, all kinds of multi-word designations abbreviation are very productive. These multi-word designations usually constitute official names of different realia. A significant increase in the number of abbreviations is related to a natural linguistic reaction to economic and socio-political changes. In the Russian language, abbreviation is deeply embedded in the word-formation system and is closely related to derivation and composition. Most Russian linguists consider abbreviations as common linguistic means of expression. Abbreviation extends word-formation, grammatical and also semantic opportunities and determines the development of new communicative-functional tendencies that cannot be omitted. The nominative function of abbreviations has been extended while abbreviations acquire not only polysemic and homonymic capacities but also emotional and expressive qualities. The functional importance of abbreviations has been increasing too. Abbreviations are fundamentally a product of deliberate collective word-formation that is determined by both linguistic and extralinguistic factors. Abbreviations were first used in the written form and then passed to spoken language where they became consolidated and naturalized. Last but not least, we can observe a growing number of foreign abbreviations.

Keywords: abbreviation process, abbreviations, homonymy, kinds of abbreviations and clipped words.

JEL classification: Z19

Doručeno redakci: 7.2.2013; Recenzováno: 27.5.2013; 10.5.2013; Schváleno k publikování: 11.9.2013

Úvod

Na konci XX. století se tvoření zkratk stalo vysoce produktivním způsobem tvoření nových slov. Jaká je příčina tohoto jevu? Je to potvrzení toho, co je již známé, a to vliv mimojazykových faktorů na vnitřní vývoj jazyka. Jejich produktivita souvisí s dynamičností našeho života a spočívá v tom, že se současné jazyky snaží vyjádřit co nejvíce informací za co nejkratší dobu, čímž se zvyšuje komunikativní role jazyka. Prvotní příčinou těchto změn v lexikálním a slovtvorném systému ruštiny byly společenské, hospodářské a politické reformy z 90. let 20. století. Jazyk se nechová pasivně a nemůže si při pojmenování nových jevů vystačit jen se slovtvornými prostředky, a proto pro označení nových předmětů, jevů, pojmů přicházejí na pomoc opisná pojmenování. Tyto analytické nominace jsou oficiálními názvy určitých reálií a jejich používání komplikuje vyjadřování, a tím i proces komunikace. A to je také důvod, proč nahrazovat tato slovní spojení zkrácenými synonymickými tvary - zkratkami a kompozičně zkratkovými slovy různého typu.

1 Používání a funkce zkratkových pojmenování v současné komunikaci

Se zkratkami se setkáváme na každém kroku, a to jak v písemných, tak i ústních projevech. Znají z televizních obrazovek, aktivně se objevují v novinových článcích s nejrůznější tematikou, odborných textech, reklamách, umělecké literatuře, v obchodech apod. Zkratky se šíří i do útvarů nespisovných, vyskytují se v hovorovém jazyce, studentském slangu, při on-line komunikaci i v SMS zprávách, kde mnohdy nesou spontánní a expresivní charakter. Není náhodné, že někteří ruští lingvisté, např. Kostomarov, Zemskaja, nazývají dnešní dobu

«эпохой активной аббревиации».¹ To, že se zkratky v ruském prostředí velmi rozšířily a zakořenily, potvrzují slova J. Hrbáčka: «Zkratková pojmenování tvoří významnou součást slovní zásoby ruštiny a v zahraniční lingvistice (ruské i neruské) jim byla věnována zasloužená pozornost».² Dále J. Hrbáček píše: «Uvedená skutečnost, že ruština má mnohem více zkratkových pojmenování obecných, kdežto v češtině se zkracují většinou víceslovné vlastní názvy, ukazuje, že do českého lexikálního systému zkratky nevnikly tak hluboko jako do systému ruského».³

Zkratky v jazyce mohou plnit nejrůznější funkce. Je.A.Zemskaja uvedla, že «в языке аббревиация выполняет компрессивную функцию, т.е. служит для создания более кратких, чем соотносительное словосочетание, номинаций».⁴ Kromě této funkce, kterou zkratky plní zejména v obchodním, publicistickém a vědeckém jazyce, slouží zkratky od poloviny XX. století ještě jako prostředek expresivizace řeči. Tendence k expresivnímu použití zkratk je spjata s hovorovým jazykem a upevnila a rozšířila se v jazyce hromadných sdělovacích prostředků a v reklamě, kde ještě zkratky mohou plnit funkci informativní a zdůrazňovací. V umělecké literatuře pak zkratky plní charakterologickou funkci a v oblasti vojenství funkci kryptografickou. N.Ju. Švedova se v posledním vydání akademické gramatiky ruštiny zmiňuje o funkci stylistické modifikace, podle níž se krácení slov využívá v hovorové a nespisovné řeči pro tvorbu zkrácených stylisticky snížených synonym k plnému pojmenování.⁵ A v neposlední řadě nesmíme zapomínat ani na funkci úspory času, místa, peněz i snížení artikulačního úsilí mluvčího.

2 Vymezení pojmu „zkratkové pojmenování“

Přestože zkratková pojmenování patří v současné době k vysoce produktivnímu typu tvoření nových slov, jejich jednotná klasifikace doposud chybí. Na tom, co zařadit mezi tato pojmenování, se nemohou shodnout ani ruští lingvisté, a proto není divu, že je termín zkratka v odborné lingvistice vykládán rozdílně. V některých pracích je v úzkém slova smyslu za zkratku považován pouze iniciálový typ⁶, avšak někteří lingvisté pojem zkratka chápou širě a zařazují k nim i různé typy zkratkových (složených)⁷ slov, zkrácené «odseknuté» tvary podstatných jmen, např. *зам* (заместитель), *мерс* (Мерседес), *оппа* (оппозиция), *профи* (профессионал), *спец* (специалист), *фанат/фан* (фанатик), *фак* (факультет), nebo atributivních částí slovních spojení, např. *дефицит* (дефицитный товар), *импорт* (импортные лекарства), *комплекс* (комплексный обед), *копир* (копировальный аппарат), *тень* (теневая экономика)⁸, popř. slova odvozená od iniciálových zkratk (ГАИ – *гаишник*).⁹ Produktivita «apokopního» zkracování je v ruštině viditelná, protože i prostředí pro jeho vznik je příznivé. Většina slov, utvořených tímto způsobem, se nejčastěji vyskytuje v

¹ Костомаров (1991, 214)

² Hrbáček (1967, 156)

³ Hrbáček (1967, 158)

⁴ Земская (1996, 120)

⁵ Шведова (180, 256)

⁶ Попова (2005)

⁷ Костомаров, Максимов (2003), Земская (1973)

⁸ Tomuto typu zkracování se také říká apokopa, jejímž výsledkem jsou „zkrácená slova“ (усечённые слова). Apokopa je charakterizována jako přirozený a zákonitý jev u slov a spojení, která mají vysokou frekvenci použití. V jazyce se setkáváme s čistou a smíšenou apokopou. V prvním případě se odstraňuje část fonemického složení slova či slovního spojení (*позитивный* результат – позитив; *туристическая* поездка – тур; *фанатик* – фанат; *специальное назначение* – спецназ; *коммерческий банк* – комбанк). U smíšeného typu pak proces tvoření nových lexikálních jednotek probíhá ještě s pomocí jiných způsobů a prostředků slovo tvorby, nejčastěji však sufixací (*видеомагнитофон* – видик; *туняедец* – туник; *мультфильм* – мультик), kdy vznikají stylisticky snížená nespisovná slova.

⁹ Шведова (1980, 255)

hovorovém jazyce nebo profesionální mluvě, odkud pronikají do spisovného jazyka. Někteří lingvisté hovoří o tom, že «усечение слов и основ следует рассматривать как подсистему обычного словообразования, потому что оно, как и всё словообразование, базируется, как правило, на принципе синтагматической экономии».¹⁰ Podobného názoru je i Je. A. Zemskaja, podle níž výchozím komponentem zkracování může být i jedno slovo – substantivum. I v tomto případě se jedná o abreviaci, kdy jsou slova krácena libovolně, nezávisle na morfémovém švu slov.¹¹ Vzhledem k tomu, že za zkratku je považován zkrácený zápis slova, který nahrazuje víceslovný termín, složený minimálně ze dvou slovních základů, přikláním se k názoru N.Ju. Švedovoj, podle níž při krácení jednoslovných pojmenování vznikají tzv. neabreviatury, protože zde není dodržena jedna z podmínek abreviace a to ta, že výchozí pojmenování musí obsahovat více slovních základů, které jsou libovolně kráceny. Z těchto zkrácených částí je pak utvořeno nové zkratkové slovo. V případě, že je kráceno jen jedno slovo, není tato podmínka dodržena.¹²

3 Typy zkratk a způsoby jejich klasifikace

Současná ruština je nasycena zkratkami různých typů, které jsou utvořeny podle známých slovotvorných modelů, a proto se domnívám, že se nové typy již tvořit nebudou. Vývoj bude spíše směřovat k vytváření přechodných typů - podtypů, nebo bude docházet k aktivaci méně produktivních typů. Na základě mnou vy excerpovaného materiálu¹³ lze potvrdit, že i v současné době jsou nejfrekventovanější tyto typy zkratkových pojmenování:

- **zkratky iniciálové (vlastní, akronymy)**, které vznikají většinou mechanicky
  - a. **ze spojení počátečních hlásek slov**, která se čtou jako jedno slovo, např. *АО* – акционерное общество; *МРОТ* – минимальный размер оплаты труда; *ОМОН* – отряд милиции особого назначения; *ОРВИ* – острая респираторная вирусная инфекция; *ОСАГО* – обязательное страхование автогражданской ответственности; *ТОО* – товарищество с ограниченной ответственностью; *ХОБЛ* – хроническая обструктивная болезнь лёгких. Tyto tzv. zvukové akronymy většina lingvistů nevyděluje jako samostatný typ, protože způsob jejich tvoření je shodný s hláskovými akronymy.¹⁴ Jelikož beru v úvahu jejich rozdílnou zvukovou realizaci, vyčlenila jsem je jako samostatný typ.
  - b. **z počátečních písmen slov**, která se čtou hláskovaně, např. *ВВЦ* – ввэцэ – Всероссийский выставочный центр; *ЖКХ* – жэкаха – Жилищно-коммунальное хозяйство; *ЗСТ* – эзэстэ – Зона свободной торговли; *НТВ* – энтэвэ – Независимое телевидение; *ФНС* – эфэнэс – Федеральная налоговая служба. V odborné literatuře jsou nazývány hláskovými akronymy. K tomuto typu zkratk přiřazuji i tzv. zkratky jmenné, utvořené z počátečních písmen jmen známých osobností, např. *ММ* (Мэрилин Монро); *ВВП* (Владимир Владимирович Путин), které se, i přesto, že mají odstín familiárnosti, sniženosti, začaly objevovat v tisku.
  - c. **skládáním**, při kterém vznikají akronymy složené. Iniciála v těchto případech plní funkci určujícího členu, např. *CD-стойка*; *TV-тумбы*; *SIM-карта*; *IT-специалист*;

¹⁰ Чуньце (2003, 283)

¹¹ Земская (1973, 275)

¹² Шведова (1980, 256)

¹³ Jako materiál k excerpci, nashromážděný v letech 2008-2012, byl použit denní tisk – Правда, Известия, Независимая газета, Коммерсантъ, časopisy – Огонёк, Лиза, ТВ-Парк a internet – www.utro.ru, www.gramota.ru, www.sokr.ru.

¹⁴ např. Rudincová tento typ považuje za přechodný typ (2002, 195)

PR-компания; GPS-приёмник; SPA-процедуры; ТВ-Парк; ДНК-последовательность; ГМ-продукты; ПЕТ-бутылки.

Součástí iniciálové zkratky může být i spojka, např. *АиФ* (Аргументы и факты), *МОиГТ* (Международные отношения и геополитика транспорта), *ГСНУСС* (Государственный строительный надзор и саморегулирование в строительстве).

Počet iniciálových zkratk (akronymů) viditelně narůstá od poloviny 80. let 20. století, což souvisí se vznikem nových politických stran, organizací, uskupení, funkcí, stejně jako federálních, mezinárodních, vědeckých a vzdělávacích institucí, firem, burz, ale i s rozvojem různých oblastí našeho života. U iniciálových zkratk se odrazilo také aktivní pronikání latinky do ruštiny, např. BMW, Hi-Fi, SMS, PC, VIP, MERS-CoV (ближневосточный коронавирус). U některých zkratk, užívaných především v oblasti reklamy, v názvech zahraničních firem či obchodů, může docházet k duplicitě zvukové realizace, např. PETEK (retek nebo petek), BP (vr nebo bp)? Zdravotnickou terminologii začínají doplňovat zkratky kombinované s číslicí, např. *H5N1*.

- **zkratky slabičné (skupinové),¹⁵** utvořené ze spojení počátečních částí slov, např. *главред* (главный редактор); *демпрон* (демократическая пропаганда); *медстрах* (медицинское страхование); *морпех* (морской пехотинец); *сексот* (секретный сотрудник); *спецназ* (специальное назначение); *торгпред* (торговый представитель), jsou dobře známy nositelům ruštiny a kromě toho jsou v hovorovém i spisovném jazyce pravidelně používány
- **zkratky smíšené (iniciálově-slabičné),** utvořené ze dvou výše uvedených typů, kdy se slabikové fragmenty kombinují s iniciálami, např. *АСКо* (Акционерная страховая компания); *ЕвБРР* (Европейский банк реконструкции развития); *КоАП* (Кодекс об административных правонарушениях); *СамВМБ* (Самарская валютная межбанковская биржа); *СанПиН* (Санитарные правила и нормы); *СИЗО* (Следственный изолятор); *Цезаряз* (Центр защиты русского языка); *ЯБЛоко* (Блок Явлинский-Болдырев-Лукин)
- **částečně zkrácená slova,¹⁶** kdy dochází ke zkrácení počáteční části slova (adjektiva), která se spojuje s nezkráceným podstatným jménem, např. *госсубсидии*; *дипотношения*; *инопресса*; *музпроект*; *нацполитика*; *промсборка*; *теракт*; *финотдел*

Jako podtyp částečně zkrácených slov bych zařadila pojmenování, která mají nízkou produktivitu a vznikají

- a. **zkrácením počáteční části slova** (substantiva), která se pojí s tvarem nepřímého pádu, např. *замминистра*; *Минобороны*; *Минкультры*; *начштаба*; *управделами*
- b. **zkrácením začátku prvního slova**, které se pojí se zkráceným koncem druhého slova, např. *экомобиль*, *экобус* (экологический автомобиль, автобус); *Евровидение* (Европейское телевидение); *полпредство* (полномоченное представительство)

¹⁵ Hauser tyto zkratky nazývá skupinovými z hlediska struktury a z hlediska fungování v projevu je řadí mezi zkratková slova, protože se jako slovo píše a skloňují se. (1978, 155)

¹⁶ Hauser řadí částečně zkrácená slova (nazývá je částečně zkratkovými slovy) spolu s dvěma málo produktivními zkratkovými pojmenováními mezi podtypy zkratkových slov. (1978, 156)

Za zmínku stojí i aktivizace zkracování slov a slovních spojení v počítačovém a mobilním slangu. A protože tyto zkratky vznikají v úzkém kruhu, jsou také pro úzký okruh uživatelů určeny. Jen některým z nich se podaří dostat do širší sféry. K nejrozšířenějším zkratkám patří např.: **КМК** – как мне кажется; **ДР** – день рождения. Většinou se však zkracují jednotlivá slova, např. **спс** – спасибо; **лю** – люблю; **слу** – слушай; **кст** – кстати; **прив** – привет; **ща** – сейчас; **оч** – очень. Velmi rozšířené jsou i anglické zkratky, např. **lol** s významem «громко смеяться»; **asap** s významem «как можно раньше»; **GL** s významem «удачи».¹⁷ Mobilní slang využívá hojně číslovky (**в7** – всем; **7я** – семья) a také anglická slova ve spojení s anglickými číslovkami (**2day** – сегодня; **4you** – для тебя).

Všechny výše uvedené způsoby zkracování (víceslovných i jednoduchých pojmenování) jsou druhem úprav, při kterých se mění forma, nikoliv význam, takže rozdíl mezi zkratkou a jí odpovídajícím plným pojmenováním je pouze formální. I když označují stejnou skutečnost, nemůžeme je z hlediska formy považovat za identická.

Zkratky kromě hlediska strukturního můžeme také dělit z hlediska morfologického, protože u nich rozlišujeme kategorie rodu, čísla, pádu a v případě deklinace i vzoru, popř. z hlediska provenienčního, které zkoumá původ zkratk. Podle tohoto hlediska se zkratky dělí na: 1) domácí, vzniklé v ruském jazykovém prostředí z vlastního domácího fondu a 2) zkratky převzaté, a to buď v původní formě (**BBC**, **PR**), nebo v transkribované formě (**ИАТА**, **НАТО**, **ФАО**, **УЕФА**, **ГАТТ**),¹⁸ popř. s drobnými grafickými úpravami (**ГРЕКО**, **ЮНЕСКО**, **ЮНИСЕФ**),¹⁹ nebo vzniklé příslušnou modifikací, kdy je plný mezinárodní název přeložen do ruštiny a následně je utvořena ruská zkratka (**БДИПЧ** – Бюро по демократическим институтам и правам человека; **ВОЗ** – Всемирная организация здравоохранения; **ЕС** – Европейский Союз; **МАК** – Межгосударственный авиационный комитет; **ОБСЕ** – Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе; **ФБР** – Федеральное бюро расследования).²⁰

4 Zkratková slova jako specifický typ sémantické kondenzace

Zkratková slova a jejich podtypy se užívají jako běžná substantiva a je možné je skloňovat. Od zkratk se liší morfologicko-sémantickými i hláskovými zvláštnostmi. A protože je velké množství zkratkových slov utvořených z adjektiv či substantiv, připomínají nám substantivní kompozita, ať již s nulovým interfixem, např. спортплощадка, канцтовары, tak s interfixem „о“, který je typickým znakem kompozice, např. бензобак, станкоимпорт, технорук. V některých případech jsou známy obě varianty, jak se spojovacím vokálem, tak i bez něho, např. центроархив i центрархив. Při jejich vzniku však nejde o zkracování v pravém slova smyslu, ale o mechanické skládání větších či menších úseků všech, popř. téměř všech slov obsažených v původním výrazu v nový celek, např. *Минюст* – Министерство юстиции;

¹⁷ Lol z „laughing out loud“; asap z „as soon as possible“; GL – „good luck“

¹⁸ **ИАТА** - International Air Transport Association (Международная ассоциация воздушного транспорта); **НАТО** - The Nord Atlantic Treaty Organization (Организация Североатлантического договора); **ФАО** - Food and Agriculture Organization (Продовольственная и сельскохозяйственная организация); **УЕФА** - Union of European Football Associations (Европейский союз футбольных ассоциаций); **ГАТТ** - General Agreement on Tariffs and Trade (Генеральное соглашение по таможенным тарифам и торговле)

¹⁹ **ГРЕКО** / **GREKO** (Группа государств против коррупции/Group of States Against Corruption); **ЮНЕСКО** / **UNESCO** (Организация Объединённых Наций по вопросам образования, науки и культуры/United Nations Educational, Scientific and Cultural); **ЮНИСЕФ** / **UNICEF** (Чрезвычайный фонд помощи детям при ООН/United Nations International Children's Emergency Fund)

²⁰ **БДИПЧ** - **ODIHR** (Office for Democratic Institutions and Human Rights); **ВОЗ** - **WHO** (World Health Organization); **ЕС** - **EU** (European Union); **МАК** - **IAAC** (Interstate Aviation Committee); **ОБСЕ** - **OSCE** (Organization for Security and Cooperation in Europe); **ФБР** - **FBI** (Federal Bureau of Investigation)

Гособоронзаказ – Государственный оборонный заказ; *автозак* – автомобиль для перевозки заключённых; *Роснефть* – Российская нефть; *геништаб* – генеральный штаб. Důraz není až tak kladen na významové vztahy mezi skládanými částmi jako při kompozici, ale na srozumitelnost, zapamatovatelnost, snadnou vyslovitelnost, stručnost i originalnost nově vzniklého výrazu. Nejvýrazněji se charakter kompozit projevuje u zkratk, jejichž první komponent nelze ztotožnit s předponovým nebo příponovým morfémem a jejichž druhým komponentem je úplné slovo (генштаб, дипотношения). První část bývá mechanicky zkrácena, takže často neodpovídá ani morfému, a proto má spojení obou částí charakter pouhého spřahování, nikoliv vlastního skládání. Všechna zkratková slova se vyznačují svou pestrostí a možnosti jejich tvoření nejsou nijak omezeny. Vznik těchto slov je podmíněn vnějšími faktory, a proto se může vymykat slovotvorným pravidlům.

5 Problémy sémantizace zkratkových pojmenování (proměnlivost a homonymie)

Zkratky stejně jako ostatní lexikální jednotky procházejí vývojem - vytráčí se z jazyka v důsledku zániku reálií, které pojmenovávaly; objeví se nové se vznikem nové reálie, popř. změny svůj význam, tak jako např. zkratka **КБ**, která již neoznačuje *Конструкторское бюро*, ale *Коммерческий банк*. Jiné zkratky jsou zaměňovány novými, např. zkratku ЛТП (Лечебно-трудоустройственный профилакторий) nahradila zkratka **ЛПУ** (Лечебно-профилактическое учреждение). Krkolomným vývojem pak prošla od května 1991 zkratka **КГБ** (Комитет государственной безопасности), která se ještě v téže roce změnila na **АФБ** (Агентство федеральной безопасности) a záhy na **МВД** (Министерство безопасности и внутренних дел). V lednu 1992 byla transformována na **МБ** (Министерство безопасности) a o rok později na **ФСК** (Федеральная служба контрразведки). Poslední změna proběhla v roce 2009, a to na **ФСБ** (Федеральная служба безопасности).

Aktivní slovotvorná abreviace současné ruštiny se podílí na vzniku zkratkové homonymie, např. **ГКО** (*Государственная краткосрочная облигация* a *Государственное казначейское обязательство*); **КСП** (*Клуб самодельной песни* a *Коллективное сельское предприятие*); **ком** (*коммунистический* a *коммерческий*); **ФНС** (*фильтр нулевого сопротивления*, *функциональная недостаточность суставов*, *функциональная нервная система*, *фронт народного спасения* a *Федеральная налоговая служба*); **КТС** (*Комиссия по трудовым спорам*, *Комплекс технических средств*, *Космическая телевизионная система* a *Комплексная транспортная система*); **ЦИК** (*Центральная избирательная комиссия*, *Центральный исполнительный комитет*, *Центр ипотечного кредитования* a *циркулирующие иммунные комплексы*). Především v mládežnickém žargonu se usídlují hanlivá homonyma jako protějšek k neutrálním zkratkám, např. **МАДИ** (*Московский автодорожный институт* x *Московский алкогольно дегустационный институт*), **ПДД** (*Правила дорожного движение* x *Правила для дураков*), **ПТУ** (*Профессионально-техническое училище* x *приём тупых учащихся* x *поможем тупым устроиться*), **ВАЗ** (*Волжский автомобильный завод* x *вредные автомобильные заменители* x *верьте, авто заведётся*), **ГИБДД** (*Государственная инспекция безопасности дорожного движения* x *гони инспектору бабки и двигай дальше* x *гнусные издевательства будут длиться долго* x *господа и бандиты, дайте денег* x *господа, инспектор беден, дайте денег*), **ОМОН** (*Отряд милиции особого назначения* x *охрана мафии от народа*). Ve funkci zkratky mohou dnes vystupovat také některá podstatná jména či vlastní jména, např. **ГОРБАЧЁВ** (*готов обогнать Рейгана, Брежнева, Андропова, Черненко, если выживу* x *гарантируют отмену решений Брежнева, Андропова, Черненко, если выживу* x *граждане, обождите радоваться – Брежнев, Андропов, Черненко ещё вспомните*); **евро** (*единица взятки российского образца*);

идиот (*идеальный друг и отличный товарищ*); **купон** (*как украинское правительство обмануло народ*).

Výše uvedené příklady jsou důkazem toho, že v procesu lexikalizace se zkratky často vzdalují ve svém vývoji motivujícímu slovnímu spojení a lépe tak získávají vlastní pragmatické významy. Často se původní slovní spojení a zkratka neztotožňují ve svém lexikálním významu. Asymetrie je viditelná i v jejich funkční, stylistické a pragmatické charakteristice. Zkratky se aktivně zapojují do nejrůznějších forem jazykové hry se slovy a v tom spočívá jejich důležitá pragmatická funkce. Mnohé z nich tak mohou nabývat ironického významu, můžeme zde pozorovat viditelnou snahu o parodii a satiru. Abreviace je tak zářný příklad vlivu společnosti na jazyk.

S jazykovou hrou, kterou má v oblibě široký okruh nositelů ruštiny, se setkáváme hlavně v publicistických textech, mládežnickém slangu, počítačovém žargonu, ale i v umělecké literatuře. Možnosti jazykové hry jsou bez hranic a závisí na jazykovém potenciálu autora.

6 Derivační potenciál zkratkových pojmenování

Povědomí zkratkovosti se u některých zkratkách časem vytrácí, protože není známo nezkrácené pojmenování – slovo přestáváme chápat jako zkratku, zůstává zkratkou pouze etymologicky (*лавсан, лазер, радар*). Některé zkratky podléhají lexikalizaci, ztrácejí časem svůj popisný charakter a stávají se značkovými slovy, např. *бомж*. Toto slovo se do aktivního užívání dostalo z policejních protokolů. Lexikalizované zkratky se velmi často stávají motivujícím základem pro vytvoření řady derivátů: *бомж* – *бомжиха/бомжовка, бомжонок, бомжатник, бомжевать/бомжировать*; *вуз* – *вузовец, вузовский* apod.

Velmi produktivním typem se v ruštině stává tvoření slov z výslovnostní varianty iniciálových zkratk, ať již cizího nebo domácího původu, které podléhají slovotvorným procesům a stávají se východiskem pro tvoření nových slov, např. **CD** (сиди) – *сидюк, сидюшник, сидишник, сидюшка*; **PC** (писи) – *писюк*; **PR** (пиар) – *пиарицик, пиаровец, пиарство, пиаровский, пиарный, пиарить, пиармен*; **SMS** (эсэмэс) – *эсэмэска, эсэмэсник*; **НТВ** (ЭНТЭВЭ) – *энтэвэшник, энтэвешиный*; **ЦБ** (цэбэ) – *цэбэшник, цэбэшиный*; **ГБ** (гэбэ) – *гэбэшник, гэбист, гэбешиный*. Slabičná podoba těchto útvarů umožňuje, že mohou dobře plnit funkci základu slov odvozených. Realizace těchto iniciálových zkratk vznikla na základě hovorového jazyka a doposud si uchovává svůj hovorový charakter. Jak píše H. Borsuková, «anglické skrátené tvary podliehajú slovotvorným procesom a často sa stávajú východiskovou bázou na tvorenie ďalších termínov».²¹ Velmi rozšířené je také tvoření slov z čistě iniciálových zkratk, např. **МИД** – *мидовец, мидовский*; **ОМОН** – *омоновец, ооновский*; **ООН** – *ооновец, ооновский*; **ГАИ** – *гаишник, гаишиный*; **НХЛ** – *НХЛовцы, НХЛовский*; **НАТО** – *НАТОфикация*. Mezi nejčastější sufíxy, které se podílejí na tvoření těchto slov, patří **-овец, -шник, -ист, -овский, -шный**. Takto vytvořená «nová slova» označují převážně názvy osob, od nichž se dále tvoří přídavná jména. Je to důkaz nárůstu aglutinačních prvků; takováto zkratka se snadno rozšiřuje do mluvených projevů a snáze podléhá tvoření dalších odvozenin. Tyto tzv. zvukové zkratky můžeme zařadit k přechodnému typu, kdy z hlediska grafiky zůstávají iniciálovými zkratkami, ale při výslovnosti mají tendenci stát se slovem.

²¹ Borsuková (1991, 164)

Новá slova vznikají také vlivem asociace, např. *мурка* z **МУР**; *мусор* z **МУС**; *ГАЗель* z **ГАЗ**; *Тушка* z **ТУ**.²²

О том, kam až pokročil vývoj zkratkových pojmenování, svědčí slova V.G.Kostomarov, který se zmiňuje o derivátech vzniklých ze zkratek: «образования такого рода в прошлом вообще не допускались».²³

7 Мíсто a úлоha zkratkových pojmenování v současných ruských textech

Třebaže se zkratky hojně vyskytují v nejrůznějších textech, zůstávají srozumitelné jen malému okruhu lidí. Problémy s pochopením zkratky způsobuje také nadbytečnost zkratek v textu a jejich homonymie. To je umocňováno především tehdy, je-li zkratka nová. Dešifrování zkratek mnohdy také závisí na jazykové kompetenci recipienta. Při zkracování analytických pojmenování dochází velmi často ke konkurenci nově vzniklých útvarů, např. жилищно-коммунальное хозяйство (*ЖКХ* x *жилкоммунхоз*); Министерство юстиции (*МЮ* x *Минюст*); Государственный оборонный заказ (*ГОЗ* x *Гособоронзаказ*), kdy se zkratkové slovo stává srozumitelnějším, přesnějším, vylučuje mnohoznačnost, avšak ne vždy bývá svou formou zdařilé.

Negativní stránku zkratek vidí i N.Valgina,²⁴ která píše «Создание аббревиатурных наименований - самый продуктивный способ компрессии многословных названий, особенно названий учреждений, организаций (партийных, общественных, государственных), высших и средних учебных заведений и т.п. Однако эти краткие наименования могут оказаться непонятными для всей массы населения, и в этом их очевидное неудобство. Более того, многие из них неудобны в орфоэпическом смысле (напр. новое образование ГИБДД²⁵ вместо всем известного и благозвучного ГАИ»).

Abreviace je složitý jev, který má své kořeny v dávné minulosti. Začátek aktivizace zkratek je v Rusku kladen na přelom 19. a 20. století, avšak tento slovotvorný způsob v ruštině nabyl produktivity až po VŘSR. Tvoření zkratek až do 60. let minulého století nemělo přesná pravidla. Postupně byly vypracovány základní modely tvoření zkratek, normy a vysvětleny základní rozdíly. Ani v dnešní době zkratky neztratily na produktivitě, zůstaly jevem masovým, rozvíjejícím se a zdokonalujícím se. Dnes je snaha tvořit zkratky krátké, libozvučné s určitým počtem samohlásek, které by připomínaly slovo, popř. tím slovem jsou a které by nevyvolávaly záporné asociace (*АРФА* – Архитектурный факультет; *БАРС* – Банк развития собственности; *ДОМ* - Добровольное объединение молодёжи; *СИЗО*; *ОМОН*; *ЯБЛоко*). Takovéto zkratky jsou přijatelné, mají morfológickou strukturu a svým tvarem se zařazují k určitému slovnímu druhu a k určitému deklinacímu typu, mohou se morfológicky členit na kmen a sufix. Je.A. Zemskaja píše: «сближение аббревиатуры с обычным словом создаёт каламбур, придаёт новые коннотативные семы, которые не были ей свойственны при отсутствии связи с данным словом».²⁶

²² **МУР** – Московский уголовный розыск; **МУС** – Московский уголовный сыск; **ТУ** – počáteční slabika jména konstruktéra letadel A.N.Tupoleva.

²³ Костомаров (1994, 159)

²⁴ Валгина (2003, 148)

²⁵ **ГИБДД** – Государственная инспекция безопасности дорожного движения. Častěji se však užívá zkratka **БД** (бэ-дэ) – безопасность дороги.

²⁶ Земская (1996, 121)

Závěr

Zkracování zaujímá v rámci tvoření slov specifické místo. Ve srovnání s ostatními způsoby a slovotvornými prostředky nejvíce odráží tendenci ekonomie jazykových prostředků. Protože zkratky většinou vycházejí nejméně ze dvou slov, připomínají složená slova. Strukturně (podle fonemického složení) jsou však jednodušší a úspornější. Vznik zkratek je proces nepřetržitý. Hlavní sféry zkratek jsou dnes posunuty do oblasti obchodní, vědecké, publicistické a internetové. Zkratková pojmenování lze hodnotit jako ekonomická a dynamická. Pokud by neměly tyto vlastnosti, těžko by mohly získat takové široké uplatnění a rozšíření v posledních letech. O tom, že počet zkratek neustále roste, svědčí i vydávání slovníků zkratek.

Literatura

- [1] BORSUKOVÁ, H., 1991. Slovotvorné postupy v nemeckej zootechnickej terminológii. In: *Acta zootechnica*. Nitra: Priroda. s. 160-165. ISBN 80-07-00474-2
- [2] ЧУНЫЦЗЕ, Л., 2003. Тенденция к экономии словообразовательных средств в современном русском языке. In: Роговая К.А., Рогожинская Н.О., *Русское слово в мировой культуре. Русский текст и русский дискурс сегодня. Материалы X Конгресса международной ассоциации преподавателей русского языка и литературы*. Санкт-Петербург
- [3] HAUSER, P., 1978. *Nauka o slovní zásobě*. 1.vyd. Praha
- [4] HRBÁČEK, J., 1967. Typy zkratkových pojmenování v ruštině a češtině. *Československá rusistika*, 12, s. 156-162
- [5] КОСТОМАРОВ, В. Г., 1991. *Языковой вкус эпохи*. Санкт-Петербург: Златоуст
- [6] КОСТОМАРОВ, В. Г., 1994. *Языковой вкус эпохи. Из наблюдений над речевой практикой масс-медиа*. 3. doplň. vyd., Москва
- [7] КОСТОМАРОВ, В. Г. and В. И. МАКСИМОВ, 2003. *Современный русский литературный язык*. Москва, s. 704-710. ISBN 5-8297-0141-3
- [8] RUDINCOVÁ, B., 2002. Процессы универбации в современном русском языке. In: J.Gazda, *Jazykovědná rusistika na počátku nového tisíciletí*. Brno: Ústav slavistiky FF MU v Brně, s. 192-200
- [9] ШВЕДОВА, Н. Ю., 1980. *Русская грамматика. Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология*. Москва: Наука
- [10] ВАЛГИНА, Н. С., 2003. *Активные процессы в современном русском языке*. Москва
- [11] ЗЕМСКАЯ, Е. А., 1973. *Современный русский язык. Словообразование*. Москва: Просвещение
- [12] ЗЕМСКАЯ, Е. А., 1996. *Русский язык конца XX столетия (1985-1995)*. Москва. ISBN 5-7859-0001-7

